

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XII. 1925.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1925.

Over eenige Zeeuwsche legpenningen.

Middelburg's fraai raadhuis is niet het eerste, dat oudtijds door onze vroede voorvaderen is gebouwd. Zeker is het, dat een vroeger stede-huis heeft gestaan op den hoek van den tegenwoordigen Langedelft en Lange Burg. Het brandde in 1426 af en werd vier jaar later op dezelfde plaats herbouwd. De toenemende welvaart der stad echter deed den wensch naar een grooter raadhuis met meer ruimte ontstaan. Blijkbaar heeft men het geschikte terrein daarvoor niet zoo gemakkelijk gevonden. P. K. DOMMISSE in zijn uitstekend werk *Onderzoek naar de eerste omwalling en omgeving der stad Middelburg*, zegt op p. 55, dat het eerst in 1452 gelukte de benoodigde gronden daartoe te verkrijgen. Men kocht toen twee huizen aan met een uitgestrekt erf er achter, zoogenaamde „hofsteden”, zooals men die tuinen of erven noemde. Het eene was het hoekhuis van de Noordstraat en van een zijstraat, die, zegt DOMMISSE, in de *Rekeningen* voorkomt onder den naam van „achter Westmonsterkerkhof”.

Zooals bekend, stond tot 1574/1575 op het tegenwoordige marktplein een tamelijk groote kerk, door een kerkhof omgeven, zoodat er tusschen dit en het nieuwe stadhuis slechts een nauwe straat, de reeds genoemde

1) Middelburg. J. C. en W. ALTORFFER, 1894.

„achter Westmonsterkerkhof” werd aangetroffen. Het front van het nieuwe stadhuis — het had een pui met steiger, waarop vier leeuwen — was in de Noordstraat. Het prijkte met het beeld van O. L. Vr., te midden van twee andere beelden ¹⁾).

Een tweede ingang ²⁾) bevond zich aan de tegenwoordige voorzijde. In de Noordstraat binnenkomende, kwam men in een portaal of gang. Rechts daarvan had men de schrijfkamer met drie ramen, in 1492 kantoor genoemd, ook wel ’t kantoor van de klerken of „t cumtoir van den privilegiën ende handvesten”. In deze ruimte zullen vermoedelijk de klerken hebben gezeten, die de jaarrekeningen der stad hielpen opmaken. Daartoe zullen zij een vrij groot aantal rekenpenningen hebben noodig gehad, want zonder deze als hulpmiddel bij het rekenen, ging het toen nog niet. In oude rekeningen komen deze penningen onder allerlei benamingen voor als: worpghelt, werpghelde, rekenpenninghen, lecpennyngen, legghen ende rekenen met penningen, ghelegghen, jectoirs, gettoirs, calculum ponere, calculis numerare, enz. ³⁾)

Men kocht ze in ijzerwinkels of bij de maljeniers.

In de 16e eeuw lieten vorname lichamen als de staten eener provincie voor hunne respectieve rekenkamers,

¹⁾ Aan weerszijden van het O. L. Vr. beeld een ander beeld in drie velden, vastgemaakt met drie ijzers. Daaronder waren drie wapens, zeer zeker die van den graaf, van Zeeland en van Middelburg. DOMMISSE, l. c. p. 57.

²⁾ Ook deze, naast het vleeschhuis gelegen, had een steiger met vier steenen leeuwen. Dit was niet de tegenwoordige ingang.

³⁾ *Le jeton considéré comme instrument de calcul* par ALPHONSE DE SCHODT. *Revue de la numismatique belge*, 1873.

penningen met eigen stempel vervaardigen, die niet te koop waren en meestal op Nieuwjaarsdag aan hogere ambtenaren in zilver en in koper aan hen, die lager in rang waren, werden geschonken. Dit zoogenaamde „leggeld” maakte dikwijls een deel uit van het jaarlijksche salaris der hogere ambtenaren.

Middelburg's stadsbestuur heeft het dus ook niet zonder rekenpenningen kunnen stellen. De gemeente-archivaris had de welwillendheid mij te wijzen op eene in 1496 verschenen nieuwe rubriek in de *stadsrekeningen*, luidende: „Costen ghedaen opter stadthuys extra-ordinaris”.

In de *stadsrekening* van 1496 f. 72 r. leest men dan ook:

Betaelt noch over twee pont lecpennyngen tot
12 gr. tpont facit . . . 2 sc.

Wij hebben de nieuwe rubriek in de *stadsrekeningen* van 1496 tot 1582 doorgelezen en daaruit aangeteekend, wat op het aanschaffen van rekenpenningen betrekking had. Veel merkwaardigs leverde het onderzoek niet op. Geen aanduiding, om maar iets te noemen, waar in den beginne de penningen werden gekocht of, hoe groot het aantal was, dat een pond bevatte, noch welke de figuren en omschriften waren, die er op voorkwamen.

Men kan bij het aanschaffen van rekenpenningen te Middelburg twee perioden opmerken, de eerste loopende van 1496—1581, toen men de penningen bij de maljeners of in andere winkels kocht, de tweede, die van 1581 tot omtrent 1656 duurde, waarin de Zeeuwsche Munt de leverancier er van was. Wij zullen in dit artikel slechts de eerste periode behandelen.

Het was steeds de kamerbode, die voor den aankoop van rekenpenningen te zorgen had:

1498. f. 81 r. Betaelt HENNRICK HEYNRIXZONE de camerbode, over $4\frac{1}{2}$ pont rekenpennyngen, elc pont tot 10 gr. facit 3 sc. 9 gr.

1512. Betaelt WILLEM de camerbode, over $6\frac{1}{2}$ lib. rekenpennyngen, die hy geleverd heeft op de quartiermeesters camere tot 10 gr. tpont, ende over een goutgewicht met zijn toebehoeren, 18 gr., facit tsamen 6 sc. 11 gr.

1571/1572. f. 56 vs. Betaelt THOMAS LIEVENSZONE, over twee somme pennyngen, geleverd PIETER de camerbode den XIII Augusty LXXI per quitantie 4 sc.

Een groot aantal penningen vermeldt de rekening, loopende van 1 Mei 1516 tot 30 April 1517:

f. 74 vs. Betaelt WILLEM de camerbode, over 13 pont rekenpennyngen tot 10 gr. tpont, noch over een goutgewichte 18 gr. facit . . . 12 sc. 4 gr.

Er waren tijden, dat in vele jaren niets werd aangekocht; te oordeelen ten minste naar de posten in de genoemde rubriek vermeld. Er verliepen soms 2, 4, zelfs 8 jaren¹⁾, dat geen aankoop van penningen geboekt staat.

Men kocht steeds per pond. Toen in 1581 voor het eerst aan de Munt van Zeeland werd besteld, berekende muntmeester BRUYNZEELS de gevraagde „copere penningen” per mark koper en niet meer pondsgewijze:

1580/1581. Betaelt JERONDIUS BRUYNZEELS, over

¹⁾ In de rekeningen van 1514—1516, 1526—1530, 1552—1561, 1564—1569 komen geene posten van aangekochte penningen voor.

de coop ende leveringing van vijftien marck copere rekenpenningen¹⁾, by hem tot stadsprofijt geleverd, per quitantie 25 sc. gr. (of 20 grooten het mark).

De prijs der penningen varieerde tusschen 9 grooten in 1511 en 20 grooten in 1563. Het is moeilijk te zeggen, hoeveel penningen een pond bevatte, daar de grootte en zwaarte van de oude rekenpenningen onderling nog al wat verschillen.

In het jaar 1563 wordt in de rekeningen voor het laatst van ponden gesproken, daarna treft men steeds de eigenaardige uitdrukking aan van „somme pennyn-gen, sommen van lechtepennyn-gen”, enz. Nergens wordt vermeld hoeveel pond een som bevatte. Vertegenwoordigt dit woord een gewicht, of wel, een zekere hoeveelheid, die in een bus of zakje werd afgeleverd? Wij gelooven dit laatste. Zie hier eenige posten, daarop betrekking hebbende:

1569/1570. Betaelt THOMAS LYEVENSSONE, over de leveringing van vijf schotelryemen, mitsgaders zeker somme van rekenpennyn-gen, volgende zijn byllet, bedragende ter somme van 19 sc. 6 gr.

1573/1574. f. 71 r. Betaelt CORNELIS MEERTENSSONE maellenyer, over de leverynge van drie sommen van lechpennyn-gen per quitantie 3 sc. gr.

1574/1575. f. 47 r. Betaelt CORNELIS MEERTENSSONE,

¹⁾ In een rekening van BRUYNZEELS aan pensionaris ROELS, zie p. 55 van dit artikel, lezen wij, dat 1200 penningen 30 mark wogen. Er gingen dus een veertigtal dezer stukken in één mark, dat met 20 grooten werd betaald. BRUYNZEELS leverde dus in 1580/81 volgens deze berekening 600 koperen rekenpenningen aan de stad, tegen $\frac{1}{2}$ groot per penning.

maylleneuyer, over de leverynge van elff sommen Lechpennyngen tot behouff, zoe van den tresoriers als de commissarissen van de redemptie, tsamen bedragende per twee syne quitantiën, de somme van 14 sc. 4 gr.

1577/1578. f. 50. Betaelt CORNELIS MEERTENS, maeldenier, over de leveringe van 14 sommen pennyngen om mede te leggen de rekeningen de Anno LXXVI per quitantie 26 sc. gr.

1578/1579. f. 53. Betaelt CORNELIS MEERTENS maelenier, over de coop ende leveringe van thien sommen rekenpennyngen tot 10 gr. de somme, geleverd op de stadtsrekenyngen ende voir de quartiermeesters per quitantie 8 sc. 4 gr.

Uit deze rekening blijkt, dat een somme legpenningen in 1578 10 grooten kostte. Er moeten in een „somme” heel wat minder exemplaren zijn gegaan dan in een pond, want in 1563 werd voor een pond rekenpenningen reeds 20 gr. betaald en in 1578 zal de prijs stellig hooger zijn geweest. Zooals de posten aanwijzen, is tot 1581 bij de maljeniers gekocht. Dit woord komt op velerlei wijze geschreven in de rekeningen voor.

Eigenaardig, dat in den tijd van het beleg, toen het geld in Middelburg zoo uiterst schaarsch was, bijna ieder jaar koperen penningen werden aangekocht. Vermoedelijk was het aantal rekeningen te leggen verdubbeld, zooals de hierboven aangehaalde rekening van 1574/1575 dit ook aanwijst.

Aan koper was dus blijkbaar geen gebrek, toch zijn tijdens het beleg geene noodmunten in dit metaal geslagen.

Wij veronderstellen, dat de rekenpenningen, die hier

in de eerste helft der 16e eeuw op de kantoren werden gebruikt, Fransche zullen zijn geweest, later door de bekende Neurenberger producten vervangen, die in het midden der 16e eeuw door de uitgebreide familie der SCHULTES' spoedig „en vogue” kwamen, gevolgd door de niet minder talrijke exemplaren der KRAUWINCKELS. De rekenpenningen der LAUFFERS daarentegen dateeren uit de 17e eeuw ¹⁾.

Variëteiten van de beide eerste hieronder afgebeelde penningen worden hier meermalen in den grond gevonden; ook ten plattelande, bij het ompitten van het land, treft men ze veelvuldig aan.

No. 1, tevens de oudste, is een te Neurenberg in het midden der 16de eeuw vervaardigde rekenpenning, waarvan de omschriften zonder zin zijn. Het is een nabootsing van een legpenning van 1497 bij VAN MIERIS I. p. 292. 2 (DUGNOLLE 632 en 655) afgebeeld. Talrijke nabootsingen van deze legpenningen, meestal zonder jaar, maar ook met de jaartallen 1534 en 1567 voorkomende, zijn bekend; te Neurenberg werden zij „Venus Pfennige” genoemd. M. NAHUYs geeft in de *Revue belge de Numismatique*, 1876, p. 13, eene beschrijving van een 6-tal dezer penningen, die hij op plaat IV en V afbeeldt. Slechts zelden treft men een weinig afgesleten exemplaar van dit type aan.

No. 2 is een rekenpenning, die ook wel als speelpenning zal zijn gebruikt, van HANS KRAUWINCKEL te Neurenberg met Duitsche omschriften.

¹⁾ Zie voor de Nürnberger Rechenpfennigschläger het artikel van C. F. GEBERT in de *Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft*, 1918.

De derde is vermoedelijk iets jonger. Op de voorzijde ziet men den „Rechenmeister”, in alle deftigheid aan een reketafel gezeten, waarop een rekenbord met losse rekenpenningen. De keerzijde vertoont steeds de letters van het alphabet. De voorzijde is eene navolging van den legpenning van 1530 bij VAN MIERIS II, p. 330. 3 afgebeeld. Met C. F. GEBERT houd ik al deze exemplaren voor schoolpenningen, waarmede de kinderen leerden rekenen. In het schoolboek van JOH. AMOS COMENUS, *Het portael der saecken en spraecken*, Amst. 1673, komt in het 3de hoofdstuk bij het woord „rekenmeester” de vraag voor hoe deze rekende „en dat ofte met cijfferen ofte met rekenpenningen”, wat de kinderen in het latijn leerden vertalen met: idque vel Cifris, vel Abaculis (Calculis).

Neurenberger rekenpenning midden 16de eeuw

Neurenberger rekenpenning van HANS KRAUWINKEL

Neurenberger rekenpenning (begin 17de eeuw.)

Ook in de kwartiermeesterskamer op het Middelburgsche raadhuis trof men een afzonderlijke tafel aan, uit-

sluitend bestemd voor het rekenen met penningen. Bijna jaarlijks werd voor dit meubel een nieuw tafellaken gekocht. „Dit was een doek”, schreef mij de heer VAN KERKWIJK, „waarop lijnen met verf of door middel van opgenaaide draden waren aangebracht. Soms (zooals op het rekenlaken in het National Museum te München) waren de beginletters van de woorden, die op of tusschen de lijnen moesten worden uitgeteld, van stof van een andere kleur dan het rekenlaken, op de desbetreffende plaats aangebracht. F. B. BARNARD beeldt in zijn werk: *The casting-counter and the counterboard*, Oxford, 1916, houten rekestafels en rekenlakens af en geeft uitgebreide bijzonderheden over het gebruik er van en het rekenen met rekenpenningen”.

Ook bij G. VAN LOON, *Hedendaagsche penningkunde*, kan men een rekestafel afgebeeld vinden. Te Middelburg waren in sommige bakkerswinkels in de vorige eeuw de toonbanken nog met lijnen beschilderd.

Zie hier een post uit de *stadsrekening* van 1531/1532 f. 90:

Betaelt QUERYN WILLEMSZONE, camerbode, over tlaecken liggende op den quartiermeesters rekestafel, drie PHS. gulden die maken 12 sc. 6 gr. (of f 1.25 per stuk.) ¹⁾

Wat nu de Staten van Zeeland betreft, deze zullen meermalen legpenningen aan de Munt te Antwerpen hebben doen vervaardigen en, sedert 1580, natuurlijk in hun eigen Munthuis. Wanneer Zeeland's muntmeester voor particuliere personen of lichamen werkte, behoefde

¹⁾ GROEBE geeft voor 1526 aan deze PHILIPSGULDENS een koers, varieerende van f 1.5 en f 1.8½ st.; voor 1536 bedroeg die f 1.6½ st.

hij daarvan aan de Staten van die provincie geen rekenschap te geven, maar deed hij dit voor eigen rekening. Dit is de oorzaak, dat in de rekeningen der Zeeuwsche munt weinig wordt medegedeeld over bestellingen van legpenningen anders dan voor de Staten zelven. Daarom is ieder bericht, dat over onze oude legpenningen licht verspreidt van nut en waarde. Zoo schreef de heer C. DE WAARD SR., destijds Commies bij het Rijksarchief alhier, een post voor ons over, genomen uit de rekening van Jvr. CATELINA ZANDELIN, weduwe van Jhr. PHILIBERT VAN SEROESKERCKE, wijlen rentmeester-generaal van Zeeland Bewesten Schelde (overleden te Antwerpen in 1579), van schoten anno 1569 en 1570, mitsgaders van imposten. Deze rekening, 12 Januari 1583 afgehoord, luidt als volgt:

F. 40. Noch competeert deselve weduwe een ordonnantie van XVII £ VII sc. gr. Vlems, die den heere VAN SEROISKERCKE betaelt heeft over de volle betalinge van zekere zilveren legpenninghen, blijkende by deselve ordonnantie hier overgelevert, XVII £ VII sc. gr.

Deze ordonnantie tot en quitantie van betaling is eveneens bewaard gebleven, maar geeft niet veel meer dan de bovenstaande rekening. Alleen wordt in dat stuk niet alleen van zilveren, maar ook van koperen legpenningen gesproken. Het is gedateerd van Augustus 1575 en staat op naam van LAMBRECHT SCYLLINCK, proost van Middelburg's abdij ¹⁾, die vermoedelijk de betaling

¹⁾ LAMBRECHT LUCAS' ZOON VAN DER SCHELLINCK (1518) SCHILLINCK genoemd in 1561, proost der abdij te Middelburg, komt reeds als zodanig in 1558 voor. Zie: *Archief der O. L. V. abdij te Middelburg* door Mr. R. FRUIN, n. 1503.

aan den leverancier der penningen had voorgeschoten.

De legpenning, waarop deze rekening van Vrouwe ZANDELIN doelt, is in 1570 te Antwerpen gemunt en heeft betrekking op den Allerheiligenvloed van 1 November 1570, die in geheel Nederland onberekenbare schade heeft aangebracht. Ook in Zeeland. Walcheren alleen kwam er tamelijk goed af.

Of men nu het oog had op de groote verwoestingen op Schouwen en Zuid-Beveland aangericht, of wel, uit dankbaarheid over de geringe schade aan Walcheren, het is een feit, dat de heeren van Zeeland den bovenvermelden legpenning — zie VAN LOON, I, p. 135 en DUGNIOLLE, No. 2518 — hebben laten slaan.

Op de voorzijde ziet men het gekroonde wapen van Zeeland tusschen het jaartal 15—70, omgeven door het randschrift: BENEDICITE MARIA ET FLVMINA DNO (DOMINO) (Gij zeëen en rivieren looft den Heer).

Op de andere zijde is een eiland afgebeeld, waarop een versterkte stad (Middelburg?) door woeste golven en van twee zijden door een zwaren wind bestookt. Omschrift: A · CVNCTIS HOSTIB' (VS) NOS · REDDE · SECVROS · (Behoed ons voor alle vijanden).

„Gij zeëen en rivieren looft den Heer” is al een zeer eigenaardige tekst met het oog op de ontelbare rampen,

die beide over ons land hebben teweeg gebracht. Het was echter, zooals mij van bevoegde zijde is medegedeeld, geheel volgens de toenmalige leer, dat dergelijke rampen als een kastijding van hooger hand werden aangezien, ook evenzoo, dat men door luide 's Heeren lof te verkondigen een middel in de hand meende te hebben om dergelijke onheilen te voorkomen. De tekst is genomen uit het gezang der drie mannen in het vuur, voorkomende in de zoogenaamde Apocryphe boeken. In het gebed van AZARIA, dat aan het zingen der drie mannen in het vuur voorafgaat, prijst deze God om zijne rechtvaardigheid en dit te meer, vervolgt AZARIA, „overmits wy gezondicht ende godtloosheyd begaen hebben, als wy van U afgeweken syn ende ons in allen hebben besondicht”. De drie mannen namelijk hadden geweigerd het groote gouden beeld, 16 ellen hoog, dat NEBUKADNEZAR in het land van Babel had laten oprichten, te aanbidden, waarop zij in een gloeienden oven werden geworpen, maar ziet, een engel des Heeren beschermde hen en zij bleven ongedeerd. Tijdens het verblijf in den oven zongen zij voortdurend Gods lof en vermaanden alle dingen op aarde dit ook te doen, vandaar dat vers 78 zeggen kon: Gij zeëen en rivieren looft den Heer, ende roemt hem in der eeuwigheyt. In verband met deze geschiedenis wordt het omschrift op den legpenning begrijpelijk.

Van den legpenning van 1570 bestaan zilveren en koperen exemplaren met kleine stempelverschillen onderling. De zilveren komen het meest voor. De totale som, die er te Antwerpen voor werd betaald, bedroeg f 104 en 10 st. Een tamelijk groot bedrag voor die tijden.

1) Zie DANIEL, 2de *aanhangsel*, 3de hoofdstuk, vers 78.

Het is waarschijnlijk, dat de geestelijkheid der Middelburgsche Abdij de vrome spreuken van het omschrift zal hebben aangegeven, want het is de proost dezer abdij geweest, die met de in Antwerpen wonende munters heeft afgerekend. Dat de penningen echter voor rekening van Zeeland zijn geslagen, wordt bewezen, door dat rentmeester PHILIBERT VAN SEROOSKERKE den proost de volle som heeft terugbetaald. Daar er zilveren en koperen exemplaren zijn vervaardigd, is het zelfs bij benadering niet op te geven, hoeveel stuks van ieder metaal zijn uitgegeven. Is het dus niet geheel zeker, wie de deviezen ¹⁾ op bovengenoemden penning heeft verschaft, met de spreuken op den hier volgenden is dat wel het geval. Deze legpenning is te Middelburg in 1582 geslagen, ter herdenking aan de voorloopige aanneming der opdracht aan prins WILLEM VAN ORANJE van de graaflijke waardigheid over Holland en Zeeland.

Op de voorzijde ziet men den profeet AHIA, bloothoofds,

¹⁾ VAN LOON *Hedendaagsche Penningkunde* vermeldt op p. 154, dat vele zinnebeelden en omschriften der legpenningen, die in de eerste Nederlandsche beroerten gemunt zijn, uit zeker klein boekje *De Princelyke Devyzen* genaamd, getrokken zijn. Dit boekje is in 1562 bij WILLEM SILVIUS te Antwerpen gedrukt. Alhoewel de omschriften op onze penningen er niet aan kunnen zijn ontleend, meenen wij goed te doen, op dit zeldzame boekje de aandacht der legpenningverzamelaars nog eens te vestigen.

met hulp van den lateren koning JEROBEAM, dien hij in de nabijheid van Jeruzalem was tegengekomen, zijn uitgetrokken opperkleed in stukken snijden. Een deel er van wordt den aanstaanden koning, die met tulband en hooge kaplaarzen uitgedost is, ten geschenke gegeven¹⁾. Het omschrift luidt: ·SIC·TRANSFERT·DNS·REGNA· (Zoo draagt de Heer de koninkrijken over).

De keerzijde vertoont een boom, waarop drie oranjetakken zijn geënt. Een uit de wolken komende hand strekt er zich beschermend over uit. In de afsnede het wapen van Zeeland. Omschrift: 𐌹 CONFIRMA·DNE·OPVS·TVVM· (O Heer bevestig Uw werk). In het veld 15—82.

VAN LOON I, p. 313. DUGNIOLLE, No. 2886.

Figuren en spreuken staan hier in verband met het afscheuren van Holland, Zeeland en Friesland van het Spaansche rijk en het aanbieden van het gezag er over aan den Prins van Oranje, over wien de Staten goddelijke hulp en bescherming afsmeeken. Van dezen legpenning bestaan zilveren en koperen exemplaren.

In de *Uittreksels* uit de *Notulen van Gecommitteerde Raden van Zeeland* komt op 4 September 1582 de volgende aantekening, dezen penning betreffende, voor:

„VALCKE is belast te verdincken een devijs te zetten

¹⁾ Zie hier den tekst, zooals die in de Leidsche vertaling van het Oude Testament voorkomt:

„Als zij dan met hun beiden alleen op het veld waren, greep AHIA het nieuwe kleed, dat hij om had, scheurde het in 12 stukken en zeide tot JEROBEAM: Neem voor U 10 stukken; want zoo zegt JAHWE Israëls God: „Zie, ik scheur het koningsschap uit de hand van SALOMO en geef aan U (JEROBEAM) de 10 stammen. Maar de eene stam (JUDA) zal voor hem zijn; ter wille van mijn knecht DAVID en van Jeruzalem, de stad, die ik uit al de stammen Israëls heb uitverkoren”.

Zie: I. *Kon.* XI vers 29 en 30.

op de legpenningen, die men eerstdaechs sal doen maecken uuyter munte van Zeelant voor den Raede”.

JACOB VALCKE¹⁾, die door zijn collega's werd uitgenoodigd de spreuken voor den nieuwen legpenning aan te geven, vertoefde toen tijdelijk bij den Prins te Antwerpen. Hij was geboortig uit Goes, waar hij belangrijke posten heeft vervuld. 1 Februari 1582 werd hij tot Gecommitteerden Raad (raadsheer) benoemd, later in 1591 zelfs tot thesaurier-generaal van Zeeland. Hij heeft door zijn invloed belangrijke diensten aan zijn land kunnen bewijzen.

Het behoorde dus tot het werk van Gecommitteerde Raden de omschriften voor de officieele legpenningen aan te geven en dezen keer werd JACOB VALCKE er mede belast.

De legpenningen van 1582 zijn onder het bestuur van muntmeester J. BRUYNSEELS, door den „chef muntere” GILLIS GORGU vervaardigd.

In de eerste rekening van BRUYNSEELS, loopende van 1580—1583 komen op fol. XXII vs. en XXIII r. de volgende posten voor, die op dezen penning betrekking hebben:

Mijn heere den pensionaris ROELS geleverd door ordonnantie van uwer E. van de date XIII January anno 1583, XII^c XIII silvere legpenninghen, houden in alloy XI d. (penningen) 1½ greyn, wegende XXX marcken ten prijze van LXVI schellinghen de merck, beloopt negen entnegentich pont. Ende XII^c copere gewogen hebbende XXX merck tegen

¹⁾ Zie over dezen aanzienlijken hoogst bekwamen man: NAGTGLAS, *De Zeeuwen II*, p. 805—809 en ook: *Hulde aan JACOB VALCKE in: Zeeuwsche volksalmanak* van 1845.

een schellingh VIII groten dmerck, compt twee pont X schellinghen alst blijkt bij de voorschreven ordonnantie hier overgelevert, dus hier VI° IX guldens — stvers.

Mijn heeren de rentmeesters GENT¹⁾ ende COENE²⁾ gelevert den 8sten Apprille elckx hondert legpenningen seggende tselve hen te competeren ende dat tselve den rendant int uitgeven zijnder rekeninghe sal worden gepasseert, des neen, dat se tselve sullen betaelen, dus hier II gul. X stvers.

Bij aflevering van een en ander werden de penningen aan pensionaris ROËLS overhandigd, „om te distribueren naer den last hem gegeven”. Uitgenekend naar ons tegenwoordig geld, kwamen de zilveren exemplaren op bijna 49 cents per stuk, de koperen op 1¼. Volgens genoemde rekening zijn op het laatst van 1582, 1213 zilveren en 1200 koperen legpenningen geslagen. Men had daar blijkbaar nog niet genoeg aan, want in April 1583 werden op nieuw 200 koperen exemplaren afgeleverd, zoodat er in het geheel 1400 stuks van zijn verschenen.

Het zilveragehalte dezer penningen — 11 p. 1½ grein — was zeer hoog, wat uit vergelijking met de volgende Nederlandsche munten uit dien tijd blijkt:

De Statendaalder werd geschat op een gehalte van 8 p. 22 gr.

1) Waarschijnlijk JACQUES DE GEENDT, rentmeester-generaal van de domeinen Bew. Schelde (Mededeeling van den heer C. DE WAARD SR.).

2) CORNELIS COENE, ontvanger-generaal der rentieren. (Medegedeeld als voren).

De Philipsdaalder werd geschat op een gehalte van 9 p. 23 gr.

De Bourgondische Kruisrijksdaalder op een gehalte van 10 p. 12 gr.

De legpenningen van 1582 waren van 11 p. 1½ gr.

GILLIS GORGU de munter „en chef” leverde nog zes sommen legpenningen ter Rekenkamer van den Raede, waarvoor hem 2 gulden 14 stuivers werden uitbetaald.

De uitdrukking „sommen legpenningen” was, zooals wij reeds gezien hebben, in dien tijd zeer gebruikelijk. In de rekeningen van de Staten van Walcheren komen deze woorden eveneens herhaaldelijk voor, zoo o.a. in 1581 en in die van 1645/1646:

„Betaelt over den coop van negen somme lechtepenningen XIII sc. VI gr.

„Noch over dese rekeninge te doen binden, pampier, parchement ende negen sommen penningen de somme van IIII £ gr.”

Over den legpenning van 1589 — VAN LOON I, p. 394. 1, DUGNOLLE No. 3229 — kan het volgende worden medegedeeld:

In de eerste rekening van JACOB BOREEL, loopende van 10 Sept. 1585 tot 25 Juni 1591, lezen wij:

Betaelt aan HERMAN CLAASSEN ysersnyder partikulier deser munte voor tsnyden van tleggelt van den jaer 1589, blijckende by biljet ende verificatie van den wardeyn, dus hier 24 gulden.

De legpenning VAN LOON I, 394. 1 is uitgegeven ter herinnering aan den dankdag, uitgeschreven na de overwinning op de Spaansche Armada.

De voorzijde heeft het gekroonde wapen van Zeeland in een schild. Omschrift: NON NOBIS DOMINE NON NOBIS 15 89. (Niet ons O Heere, niet ons.)

Keerzijde: Vluchtende Spaansche schepen. Omschrift: SED NOMINI TVO DA GLORIAM 1589. (Maar uwen naam geef eere.)

HERMAN KLAASSEN, die in 1585 als officieele stempelsnijder was afgetreden en door JACOB WITTEWAEEL in 1603 als zoodanig vervangen, bleef als partikulier stempelsnijder nog langen tijd voor de Zeeuwsche Munt aan het werk. De bovengemelde f 24, die hij voor het leggeld van 1589 ontving, was het bedrag voor het snijden van de stempels.

Tusschen 1 Maart 1601 en 13 December 1604¹⁾ ontving KLAASSEN voor het snijden van 14 stempels de belangrijke som van f 336 of f 24 per exemplaar. Dit bedrag betrof stempels voor munten, leg- en triumfpenningen.

Daar de opvolger van GERARD VAN BIJLER, JACOB WITTEWAEEL, 24 Mei 1603 in functie trad, mogen de legpenningen, VAN LOON I, p. 563, 566, 567. 4 en mogelijk ook de zes penningen op het innemen van Sluis, VAN LOON II, p. 12, Nos. 1—6, wel aan HERMAN KLAASSEN worden toegeschreven, evenals de fraaie gedenkpenning op de verovering van het Spaansche galjoen St. JACOB door twee Zeeuwsche schepen. (VAN LOON I, pag. 564.)

Ook de heeren Staten van Walcheren kochten in den beginne per gewicht de penningen, die zij tot het doen

¹⁾ De naam van den officieelen stempelsnijder GERARD VAN BIJLER wordt in deze rekening niet genoemd.

hunner jaarrekeningen van noode hadden, zooals wij dit bij het stedelijk bestuur hebben gezien.

In de archieven van den Polder Walcheren¹⁾ komt in 1519 de eerste post voor van den aankoop van rekenpenningen, terwijl men dit in 1567 voor het laatst geboekt vindt. In 1596 verscheen hun eerste officieele penning, gevolgd in 1597 door een tweeden; de laatst bekende dateert van 1646 en zal wel door JOH. LOOFF zijn vervaardigd.

Alle voeren dezelfde figuren en opschriften, namelijk op de voorzijde een walvisch, links gewend, dobberende op een bewogen zee, twee stralen water omhoog spuitende. Omschrift: * CALCULI × ORDINVM × WALACHRIÆ door een parelrand omgeven.

Keerzijde: Het eiland Walcheren omgeven door een kalme zee. Omschrift: 15 𐀀 96 × PROTECTOR × ET × HOSTIS²⁾ (Beschermer en vijand), een zeer toepasselijk devies met het oog op de lotgevallen van het eiland.

VAN LOON I, p. 487.

Op den legpenning van 1597 — VAN LOON I, p. 501 —

1) Over de legpenningen van Walcheren kan men uitvoerig bericht vinden in: *Les jetons de la Seigneurie des Etats de Walcheren par Melle MARIE DE MAN*, verschenen in de *Annales du Congrès international de Numismatique et d'Art de la médaille. Bruxelles 1910*. Daar onder onze lezers niet velen zullen zijn, die genoemde *Annales* bezitten, hebben wij enkele bijzonderheden uit dat artikel aan deze bladzijden toegevoegd.

2) Van de spreuk „PROTECTOR ET HOSTIS” is den heer C. DE WAARD, die de rekeningen van den Polder Walcheren heeft bewerkt, nooit iets in het archief van Walcheren voorgekomen. De zegels, die na 1580 door het Bestuur zijn gebruikt, hebben een geheel ander omschrift, namelijk op het klein zegel, dat in genoemd jaar werd gemaakt, staat: : SIGILLVM: AD: CAVSAS: ORDINVM: WALACHRIÆ: terwijl op het groot zegel, dat van af 1618 voorkomt, : SIGILLVM OBLIGATORIVM STATVVM WALACHRIÆ vermeld staat.

zwent de walvisch daarentegen verkeerdelijk naar rechts.

Walcheren was in vier wateringën verdeeld, waarvan drie een gezamenlijken rentmeester hadden, de Oost-watering, daarentegen, werd afzonderlijk beheerd. In 1595 bestelden de heeren van Walcheren voor het eerst, zoover wij kunnen oordeelen, zilveren legpenningen en dit ten getale van elf stuks, waarvoor 14 sc. 8 gr. werd betaald of 8 stuivers per exemplaar. Dit herhaalde zich voortdurend. In 1646 had men voor de drie wateringën 12 penningen noodig, deze werden met 3 p. gr. of f 18 verrekend. Onder deze som is vermoedelijk het snijden der stempels mede begrepen geweest, wat wel door Joh. Looff zal zijn geschied. Al deze afslagen in zilver waren bestemd voor degenen, die bij het aflezen der rekening tegenwoordig waren, zooals dit uit de volgende aantekening, d.d. 14 Januari 1602, blijkt:

„Is mede by de voornoemde heeren geresolveerd, dat nu voortaan alle jaere op de rekeningen gegeven sal worden aen de respective auditeurs ende gecommiteerde eene legte silvere penning, die den penninckmeester van de drye wateringën vóór het beginnen van de rekeningen telcken jaere sal moeten besorghen”.

Dit bericht werd den 8 October 1602 nog eens herhaald. In 1646 zijn voor de vier wateringën tesamen 21 zilveren exemplaren van den toen door Looff vervaardigden legpenning aangekocht, hiervan kreeg de Oost Watering er 9, de drie overige, zooals reeds is gezegd, te samen 12 stuks. Tot in 1647 bestond het Bestuur van den Polder uit 7 leden en uit 8 auditeurs voor het afhooren der rekeningen. Beide betrekkingen

konden echter door een en denzelfden persoon worden waargenomen. De auditeurs werden als volgt benoemd:

- 1 door den Eersten Edele van Zeeland;
- 3 door Middelburg;
- 1 door Vlissingen;
- 1 door Veere;
- 2 door de Breede Geërfdcn.

Het was aan deze heeren, alsmede aan de Heeren Staten zelve, dat bij het aflezen der jaarrekening een zilveren penning werd uitgereikt.

Moge het hierboven vermelde door meerdere berichten uit onze archieven worden gevolgd. Het veld ligt nog veelal braak.

Middelburg.

M. G. A. DE MAN.
